

Мар'ян ТРІПАК

в.о. ректора НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та економіки, заслужений працівник освіти України

Наталія ЖИЛЯК

кандидат психологічних наук, викладач кафедри соціальної роботи та психології, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж)

Ключові слова: соціалізація, коледж, інтеграція, інклюзія, люди з інвалідністю, особливі умови, заклад вищої освіти.

Сьогодні конкуренція на ринку освітніх послуг, демографічна та соціально-економічна ситуації загострили проблему інклюзивної освіти та створення позитивного іміджу вищих навчальних закладів, зокрема і навчально-реабілітаційних як у глобальному, так і національному освітньому просторі. Вища освіта є визначальним чинником людського розвитку в сучасному глобалізованому світі.

УДК 336:316.614:377

DOI 10.31392/NPU-VOU.2021.4(83).08

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІНКЛЮЗИВНОГО КОЛЕДЖУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ЦІННОСТЕЙ

© Тріпак М., Жиліяк Н., 2021

Постановка проблеми. Духовне й соціально-економічне відродження України неможливе без зосередження уваги та зусиль на вирішенні проблем молоді загалом та молоді з особливими освітніми потребами зокрема як подальшого майбутнього країни, гаранта суспільно-економічного прогресу, адже подальший розвиток суспільства чи не найбільшою мірою залежить від забезпечення гідних стартових умов для життєдіяльності молодих поколінь.

Активні тенденції осучаснення існуючої системи вищої освіти, адаптація й осмислення європейських норм, пріоритетів і стратегій зумовлює ряд змін у системі соціально-економічних та фінансово-психологічних механізмів соціалізації закладів вищої освіти України.

Стан розробленості проблеми. Питання європейської інтеграції та функціонування Європейського Союзу цікавлять багатьох українських та закордонних дослідників. У контексті цієї проблеми опубліковано низку праць науковців різних галузей і правників з питань європейської інтеграції та функціонування Європейського Союзу: Н. Антонюк, В. Волес, М. Гердеген, Л. Гриневич, І. Грицяк, Д. Дайнен, В. Копійка, О. Краєвська, Т. Шинкаренко, Н. Мусик та ін.

Україна ще до свого статусу незалежної Держави декларативно визнала основні міжнародно-правові документи, які регламентують життєдіяльність осіб з обмеженими можливостями. Однак у цей період, як зазначає Н. Лавриченко [2], державна політика України мала переважно компенсаційний характер, заходи цієї політики концентрувалися на незначній фінансовій допомозі та наданні певних послуг. Завдання ж пристосування життєвого середовища до особливостей та потреб осіб із порушеннями, як умови їхньої успішної інтеграції в суспільство, навіть не формувалося.

Із часу ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини найбільшого визнання та поширення набуває соціальна модель суспільного буття, що пов'язана з дотриманням прав людини. Наразі розлади здоров'я розглядаються як соціальна проблема, а не як характеристика особистості.

Мета статті – з'ясувати, що соціально-розуміння, що всі люди різні від природи, недостатньо, що соціум дуже повільно створює відповідні умови середовища, яке б могло задовольнити потреби людей з інвалідністю, зокрема, виховати ставлення до них як до людей з особливими потребами, а також проаналізувати соціально-економічні механізми соціалізації інклюзивного коледжу, який навчає і готує молодь з особливими освітніми потребами до життя, в умовах євроінтеграційних тенденцій та цінностей.

Виклад основного матеріалу. Загальноприйнятою та ефективною моделлю суспільного буття є інклюзія, зокрема інклюзивна освіта. Відповідно до концепції розвитку інклюзивної освіти інклюзивне на-

вчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей. Інклюзивна освіта – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Соціальна інклюзія осіб з інвалідністю регулюється Декларацією соціального прогресу і розвитку (резолюція 2542 (XXIV) Генеральної Асамблеї ООН від 11.12.1969 р.); Декларацією про права розумово відсталих осіб (резолюція 2856 (XXVI) Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1971 р.); Декларацією про права інвалідів (резолюція 3447 (XXX) Генеральної асамблеї ООН 09.12.1975 р.); Конвенцією про технічну і професійну освіту (резолюція Генеральної Асамблеї ООН 10.11.1989 р.); Стандартними правилами забезпечення рівних можливостей для інвалідів (резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р.); Конвенцією ООН про права інвалідів (прийнята Генасамблеєю ООН 13 грудня 2006 року, набула чинності 3 травня 2008 року). Значною мірою близькими до зазначених документів є принципи соціальної інклюзії літніх людей з обмеженою дієздатністю.

Національне законодавство в цій сфері не чітко відділено від законодавства про статус осіб з інвалідністю, проте опирається на іншу групу принципів, закріплених у Декларації ООН щодо проблем старіння від 1992 року. Також ряд актів регулюють переважно права дітей-інвалідів і дітей, що опинилися в складній життєвій ситуації, а саме: Декларація прав дитини (резолюція 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від

20.11.1959 р.); Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (резолуція одинадятої сесії Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки і культури від 14.11.1960 р.); Конвенція про права дитини (резолуція Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1989 р.) [5].

Гармонізація українського законодавства щодо потреб осіб з інвалідністю відповідно до міжнародних норм і стандартів, зокрема до стандартів Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, є важливою умовою забезпечення їх прав і свобод.

Соціально-економічні та фінансово-психологічні механізми соціалізації інклюзивних закладів вищої освіти загальнодержавного значення є процесом активної, а отже, вибіркової, узгодженої із системою власних потреб і цінностей у сфері економіки, інтеріоризації економічних суспільних цінностей та залучення студента як індивідуума в систему економічних відносин. Такий ракурс розгляду дає можливість розуміти особистість як суб'єкта економічних відносин, тобто творця системи власних економіко-психологічних стосунків як відповідно до держави, так і до певної державної установи зокрема. Становлення суб'єкта соціуму як суб'єкта економічної соціалізації є процесом системним. Його системоутворюючим чинником доцільно розглядати економічну суб'єктність особистості, основним показником якої є система економіко-психологічних якостей, завдяки яким суб'єкт соціуму в умовах інклюзії ефективно вибудовує відносини з іншими суб'єктами економіки.

Соціалізація є однією з центральних проблем соціальної психології. А в умовах переходу сучасного українського суспільства до ринкових економічних відносин ця проблема в площині економічної психології ідентифікується в не менш актуальну проблему економічної соціалізації. Інклюзивна соціалізація – це багатогранний процес адаптації суб'єкта соціуму з особливими потребами до життя в суспільстві, засвоєння системи соціальних зв'язків і взаємовідносин. У процесі соціалізації формується

система цінностей, орієнтацій особистості здобувача, навичок соціально-економічних форм і методів поведінки суб'єкта соціуму й ефективної взаємодії між собою.

Соціалізація студента ЗВО передбачає участь молодшої людини в засвоєнні культури людських взаємовідносин у суспільстві, соціальних норм та ролей. У процесі соціалізації студент пізнає соціальну дійсність, оволодіває практичними навичками взаємодії з іншими суб'єктами, які виконують різні соціальні функції державної установи. Під час аналізу наукової літератури було виявлено, що процес соціалізації розглядається фахівцями з позиції двох підходів. Прихильники суб'єкт-об'єктного підходу (Е. Дюркгейм, Алан Р. Маршал, Т. Парсонс, Г. Террі Пейдж, Дж. Б. Томас) вважають, що соціалізація – це процес освоєння дій очікуваної поведінки у відносинах сім'ї та суспільства. При цьому пріоритетними є цілі соціальної адаптації та пристосування до соціального середовища. Представниками суб'єкт-суб'єктного підходу (У. Бронфенбреннер, Ф. Зенацький, І. Кон, Дж. Коулмен, Ч. Х. Кулі, Дж. Г. Мід, І. Таллмен, У. Томас та ін.) акцентується увага на активній, свідомій і творчій ролі людини в процесі соціалізації та реалізації своїх взаємовідносин з навколишнім середовищем [3, с. 9].

Тисячолітній розвиток людства свідчить, що найважливішими інструментами регулювання господарських та загальнодержавних перерозподільчих процесів є вартісні чинники, основа яких – фінанси і психологічні механізми та відносини відповідних суб'єктів економічної системи країни. Саме за їх допомогою суспільство може активно забезпечувати належний соціально-економічний розвиток кожного індивідуума нашої країни. За допомогою ефективних фінансово-економічних послуг населення і економічної діяльності суб'єкта господарювання, індивіда чи держави зокрема, здійснюється багатосторонній вплив на організацію ринкових відносин.

Ратифікація Україною Конвенції ООН про права інвалідів та затвердження Дер-

жавної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 р. поставили перед вітчизняними закладами вищої освіти низку завдань, які стосуються забезпечення відкритості і доступності освіти для людей будь-якого віку, стану здоров'я і матеріального становища, усунення проявів дискримінації, створення рівних можливостей для отримання якісної освіти, запровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях. Інклюзію необхідно розглядати одночасно і як політику, і як процес, які забезпечують усебічну участь усіх членів суспільства в будь-яких сферах життєдіяльності, зокрема в освітній. Згідно з положеннями Саламанської Декларації інклюзивна освіта може розглядатись як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права людини на отримання якісної освіти в закладі будь-якого типу за власним вибором. Інклюзивне навчання у вищій школі (за аналогією з середньою школою) можна визначити як комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти студентам з інвалідністю шляхом організації навчання з урахуванням індивідуальних особливостей їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Ефективність упровадження інклюзивного навчання залежить від багатьох чинників, насамперед від досконалості нормативно-правової бази, інформаційної підтримки, наукового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу.

Питання інклюзивного навчання зараз є неабияк актуальне, адже інклюзія – це певна освітня технологія, якою передбачено навчати та виховувати дітей з особливими потребами, створюючи умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу. Опанувати інформаційною компетентністю на сьогодні можна озброївшись девайсом із доступом до інтернету.

Студент з інвалідністю – це молода людина, яка невідкладно потребує послуг реабілітації, зокрема і в період здобуття ним вищої освіти. Спеціальний заклад вищої освіти впродовж усього терміну навчання

здійснює комплексну реабілітацію студента з інвалідністю: професійна (освітня) реабілітація є хоч і пріоритетною, проте лише невід'ємною її складовою. В цьому й полягає основна відмінність та особливість спеціального закладу вищої освіти.

Особливо важливим для здійснення завдань комплексної реабілітації студентів з інвалідністю є створення безбар'єрного доступу до усіх приміщень соціальної інфраструктури, а також забезпечення закладу освіти необхідними технічними засобами: засобами пересування (крісло колісне, палиці, ходунки, поручні, милиці), спеціальними засобами для орієнтування та обміну інформацією (диктофон, мобільний телефон для письмового спілкування), спеціальними засобами для самообслуговування (наколінники, наліктники, подушки протипролежневі), спеціальними засобами для догляду, особистої гігієни (крісло спеціальне, сидіння на унітаз, сидіння-наdstавка на унітаз, підставки для ванни, умивальників), спеціальними засобами для освіти (ресурси сайту дистанційної освіти, мультимедійна техніка, копіювальні прилади, системи підсилення звуку, диктофони, ноутбуки), спеціальним фізкультурно-спортивним обладнанням (кардіотренажери, силові тренажери, додаткові засоби для розвитку якостей).

Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж украї необхідний для навчання молодих людей з інвалідністю. Підтвердженням цього є той факт, що в коледжі (на сьогодні інституті) навчаються студенти з різних куточків України, а саме з Хмельницької, Вінницької, Чернівецької, Закарпатської, Одеської, Івано-Франківської, Тернопільської, Житомирської, Київської, Волинської, Луганської, Рівненської, Миколаївської, Запорізької, Кіровоградської, Львівської областей. Якісна освіта для осіб з інвалідністю – це феномен, який містить два компоненти: з одного боку, якість освіти, що є результатом діяльності вишу; з іншого – діяльності самої людини з обмеженими можливостями.

П'ятдесятирічна діяльність Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму-інтернату (Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж), який на сьогодні реорганізований в інститут, підтверджує переваги інклюзивної освіти (активна взаємодія дітей з особливими освітніми потребами з іншими дітьми, налагодження між ними дружніх стосунків; демонстрація здоровими дітьми відповідної моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами, а в результаті взаємодії в них формується мотивація до розвитку; підвищення самооцінки дітей з особливими освітніми потребами, утвердження їхнього «Я – частина цілого» тощо). Однак, не дивлячись на вищезазначене, упровадження інклюзивної освіти в Україні є складною та багатоаспектною проблемою. Окрім того, дослідження питання інклюзії в освіті дає підстави говорити, що визначено лише основні переваги, недоліки, принципи інклюзивної освіти переважно у сфері загальноосвітньої підготовки.

Як свідчать соціологічні дослідження (на основі проведеного анкетування випускників Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу в 2015–2016 рр., на сьогодні здобувачі вищої освіти університетів), у своїй переважній більшості інститути, університети реалізували вимоги інклюзивної освіти, однак потреба в спеціальних закладах вищої освіти залишається досить високою. Це дає можливість зробити висновок, що актуальною є потреба та доцільність функціонування на сучасному етапі в Україні спеціальних навчально-реабілітаційних закладів вищої освіти.

Згідно з Законом України «Про вищу освіту» коледж – це галузевий вищий навчальний заклад, що здійснює освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра, і проводить прикладні наукові дослідження [1]. Тобто сучасний коледж відповідно до чинного законодавства, у якому ліцензовано перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, стає на рівні з вищими навчальними закладами як інститут або уні-

верситет. Згідно зі статутом реструктуризованого коледжу створюється колегіальний орган управління – вчена рада, яка визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності вишу, а основними структурними підрозділами коледжу є факультети, кафедри, бібліотека, управління тощо.

Дуже важливо, що освітня діяльність за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, яка здійснюється коледжем і започаткована до набрання чинності Законом України «Про вищу освіту», продовжується в межах терміну навчання за певною освітньо-професійною програмою з видачею диплома молодшого спеціаліста. Адже студенти з інвалідністю мають змогу продовжувати свою фахову підготовку за освітнім ступенем «Бакалавр» і отримувати вищу освіту в спеціалізованому виші. У навчально-реабілітаційному коледжі є переваги державної підтримки для студентів з інвалідністю, а саме: безкоштовне чотириразове харчування, медичне обслуговування, проживання в гуртожитку, безбар'єрний доступ до освітнього середовища закладу тощо.

Однією з особливостей Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу є те, що він функціонує завдяки державі та підтримці з Державного бюджету України.

Сама структура фінансування відображає стабільність зростання надходження коштів. Загальний обсяг фінансування в кожному наступному звітному році зростає. Так, щороку, порівняно з 2014 роком, обсяг фінансування збільшено відповідно на 23,4, 43,6, 73,2%. Збільшення обсягів фінансування свідчить про позитивну оцінку діяльності коледжу та зростання його значення в загальній сукупності навчальних закладів України.

Не дивлячись на те, що коледж зберігає «традиції» спеціального закладу освіти для осіб з інвалідністю, він повною мірою реалізує переваги інклюзивного навчання: випускники адаптовані до умов реального професійного життя, беруть повноцінну участь у різних видах суспільної активнос-

ті, сприймаються соціумом як повноцінні, їх самооцінка утверджується, батьки не сприймають власних дітей як хворих, студенти отримують під час навчання комплекс реабілітаційних заходів, належний соціально-психологічний супровід.

Висновки. Викладене вище дає підстави стверджувати про необхідність та доцільність функціонування спеціальних навчально-реабілітаційних вищих навчальних закладів, зокрема коледжів, які здійснюють підготовку фахівців за ОКР «Молодшого спеціаліста» та ступенем вищої освіти «Бакалавра» з числа осіб з інвалідністю. Лише діяльність таких закладів вищої освіти здатна забезпечити спеціальний супровід (освітній, медичний, побутовий) своїм особливим вихованцям – молодим людям з фізичними обмеженнями.

Якісна освіта для осіб з інвалідністю – це складний феномен, який, з одного боку, говорить про необхідність для них якісної освіти, що є результатом діяльності вишу; а з іншого – потребує особистої діяльності людини з обмеженими можливостями.

Сьогодні конкуренція на ринку освітніх послуг, демографічна та соціально-економічна ситуації загострили проблему інклюзивної освіти та створення позитивного іміджу вищих навчальних закладів, у тому числі навчально-реабілітаційних, як у

глобальному, так і національному освітньому просторі. Вища освіта є визначальними чинниками людського розвитку в сучасному глобалізованому світі.

В Україні інклюзивна освіта є своєрідною новизною і водночас вимогою не лише часу. З моменту ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів – це є одним із міжнародних зобов'язань держави. ЮНЕСКО розглядає інклюзію як динамічний процес, який полягає в позитивному ставленні до різноманітності студентів у навчальному середовищі, сприйнятті індивідуальних особливостей розвитку не як проблеми, а як можливостей для розвитку. Тому рух у напрямі інклюзії – це не тільки технічна або організаційна зміна, а й певна філософія в освіті.

Отже, роль освіти в сучасних умовах розвитку України є значною, від рівня освіти суспільства та ставлення до наукового потенціалу нації залежить можливість держави залишатися конкурентоспроможною на світовому ринку. Доступність інклюзивної вищої освіти в сучасному світі, безперечно, пов'язана з Болонським процесом. Ставши повноправним членом Європейського реєстру забезпечення якості, Україна зобов'язалася дотримуватись основних принципів здобуття вищої освіти особами з інвалідністю в рамках Болонського процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 1556–VII.
2. **Лавриненко Н. М.** Педагогіка соціалізації: європейські обриси. Київ: Наукова думка, 2000. 205 с.
3. **Мудрик А. В.** Соціалізація людини: навчальний посібник для студентів університетів. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.
4. **Мухіна В.** Вікова психологія. Феноменологія розвитку: навчання студентів університетів. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 640 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine «On Higher Education»] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2014. No. 1556–VII. (in Ukrainian)
2. **Lavrynenko, N. M.** (2000) Pedagogika sotsializatsiyi: yevropeys'ki obrisy [Pedagogy of socialization: European outlines]. Kyiv: Naukova dumka, 205 p. (in Ukrainian)
3. **Mudryk, A. V.** (2004) Sotsializatsiya lyudyny: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv universytetiv [Human socialization: a textbook for university students]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 304 p. (in Ukrainian)
4. **Mukhina, V.** (2007) Vikova psykholohiya. Fenomenolohiya rozvytku: navchannya studentiv universytetiv [Age psychology. Phenomenology of development: teaching university students]. Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 640 p. (in Ukrainian)

5. Universal Declaration of human rights. URL: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>